

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור נמסר בימי ראשון בשעה 19:00
בבית הכנסת "אהל זאב" רחוב בר כוכבא 12 דימונה

גליון 41

"והתענג בדשן נפשכם, הטו אַזנכם ולכו אלי, שמעו ותחי נפשכם" (ישעיה נה ב)

מדיני אמירת הסליחות

תשובה עמוד נח, הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד), המאירי (חיבור התשובה משיב נפש מאמר ב סוף פרק א) ועוד.

"החכם עיניו בראשו" (קהלת ב יד)

ב. אבל צריך לדעת דבר אחד, שעם כל הכבוד למעלה הגדולה של אמירת הסליחות באשמורת הבוקר, בכל זאת אדם שמכיר בעצמו שאם יקום מוקדם כל כך, יתקיים בו הפסוק (שיר השירים ז ט): "ראשך עלך פְּרָמְל", וכל היום הראש שלו יהיה כבד עליו, ולא יהיה מרוכז בלימוד, או שמחוסר שינה יהיה גם בחוסר ישוב הדעת וירגז על זה ויכעס על זה, ויוציא את כל העצבים על אשתו וילדיו, נמצא שיצא שכרו בהפסדו, ולא הרוויח כלום כשקם מוקדם כל כך. לכן על כל אדם לשקול היטב במאזני שכלו אם כדאי שיקום באשמורת או לא. ולפי מה שראינו בזוהר הקדוש שעיקר הדינים שולטים בלילה ממש, אבל קודם לכן אפילו מחצות היום אינם בתוקפם כל כך, וכמו שכתוב בשער הכוונות (נט סע"ד) שאז הדינים מתוקים ולא חזקים כל כך. אם כן במקרים אלו, עדיף שלא יאמר את הסליחות באשמורת הבוקר, אלא בצהריים שהן שעות שבלאו הכי הוא ער.

בחורי ישיבות ואברכים

ג. וכיון שאפשר לומר סליחות בצהריים, אם כן כמעט ואין שום סיבה שגם בחורי ישיבות ואברכים יקרים שעוסקים בתורה, לא יפנו מזמן לימודם בשביל לומר סליחות, וכמו שכתב מרן החיד"א (ברכי יוסף סימן תקפא סק"ו) שיותר טוב בימים אלו להרבות בסליחות ובתחנונים עם הציבור מללמוד תורה, ומעיד שראה לכמה רבנים שאף על פי שתמיד היו עסוקים בחיבורי ספרים בהלכה, שצריך לזה השקעה מרובה, בכל זאת פינו מזמנם לאמירת סליחות ותחנונים בימים אלו. וכמובן ש"רבנים" שהחיד"א מעיד עליהם, הם גדולי עולם שהיו בזמנו לפני כ-250 שנה. ואם הם עם כל קדושתם וטהרתם אמרו סליחות, אם כן מה אנחנו אזובי הקיר נאמר?! ועל כל פנים, בודאי שלא נכון אותם שחושבים שבאמירת הסליחות בכל יום, יש בזה חשש של ביטול תורה, ולמה להם להפסיק מלימודם בהוויות דאביי ורבא, ולקרוא סליחות עם מנגינות, שהרי עת ללמוד ועת לומר סליחות ותחנונים ולהתעורר לתשובה.² ועל זה כדאי מאוד שנביא מדבריו המעוררים של רבנו משה בן מכיר שהיה בזמנו של מרן השלחן ערוך בצפת

וזמן אמירת הסליחות. גם בחורי ישיבות ואברכים יאמרו סליחות, ועל אחת כמה וכמה השנה לרגל התקופה. במשך שנים מרן זצ"ל אמר סליחות בצהריים. סליחות לפני מנחה או אחרי מנחה. סליחות בערנות ובתחנונים בצהריים, עולים עשרת מונים מסליחות באשמורת הבוקר בעייפות ובחפזה. סליחות בבוקר לא על חשבון קריאת פרשת הקרבנות ופסוקי דזמרה בחטף. חודש אלול - ימי "רחמים ורצון", ולא ימי "דין". מרן אמר: סליחות הנאמרות בפחות משעה, אינן סליחות.

אשמורת הבוקר

א. בסייעתא דשמיא התחלנו היום כל בני ספרד לומר סליחות, כמו שכתב מרן בשו"ע (סימן תקפא ס"א): נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חודש אלול ואילך ועד יום הכיפורים. וכדאי להבהיר כמה עניינים חשובים בענין הסליחות. ראשית, יש לדעת כי הזמן הטוב ביותר לומר את הסליחות הוא באשמורת הבוקר, כמו שאומר הזוהר הקדוש שמשעת חצות לילה הוא עת רצון, שאז הקב"ה משתעשע עם הצדיקים בגן עדן, אבל השיא של שעת הרצון והתעוררות הרחמים הגדולים בעולם, הוא באשמורת הבוקר דוקא, וממשיכים החסדים במשך היום עד חצות, אבל מחצות היום מתחילים להתעורר שוב הדינים לקראת ערב, עד שבליילה ממש הוא זמן שליטת הדינים.¹ כמבואר בזוהר (פרשת חיי שרה קלב ע"ב) שקודם חצות היום אין דינים, ועל זה נאמר (תהלים נב ג): "תִּסְדֵּד אֶל כָּל הַיּוֹם". אבל לאחר חצות שכבר השמש נוטה לצד מערב, על זה נאמר (ירמיה ו ד): "אִוֵּי לָנוּ כִּי פָנָה הַיּוֹם, כִּי יָנֹטוּ צְלָלֵי עָרְב", ואז מתעוררים הדינים בעולם. ולכן בחורבן בית המקדש, נשרף ההיכל לקראת ערב דוקא. ולכן גם צריך להיזהר מאוד בכוונה של תפילת מנחה, כי בזמן מנחה יש דינים בעולם. ע"ש. גם רבותינו הראשונים שהביאו את המנהג של אמירת הסליחות, כתבו שהמנהג לקום בעוד לילה ולומר את הסליחות קודם עמוד השחר, וכמו שכתבו רבנו יצחק בן גיאת (הלכות

בתרא (י ע"א) על האמורא הקדוש רבי אלעזר בן פדת שהיה נותן פרוטה לעני לפני כל תפילה, שנאמר (תהלים יז טו): "אֲנִי בְצִדְקָה אֶחְיֶה וְפִיךָ, וכן פסקו הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פ"ו ה"ו) ומרן בשו"ע (א"ח סימן צב ס"י ויר"ד סימן רמט ס"ז). בכל זאת, לפני תפילת ערבית, רבנו הא"י לא היה נותן, כיון שהלילה הוא זמן של דינים, ואין לנו להתנגח בדינים בזמן שהם שולטים. (עיין חז"ע ימים נוראים עמוד ז)

² ולצערנו הרב, ישנם כאלו שאין כוונתם באמת מחשש לביטול תורה, אלא פשוט, מחמת שגידלו אותם עם רגשי נחיתות שהם סוג ב', לכן דרכם "בקודש" לחקות את אחינו האשכנזים בכל דבר, וכיון שמנהג האשכנזים שלא לומר סליחות אלא רק כמה ימים לפני ראש השנה, לכן גם הם לא מרגישים צורך באמירת הסליחות בכל חודש אלול, כי "לרוחב" בינתם מנהגי הספרדים, הם מנהגים של "בעלי בתים", והה"ב.

¹ וזו הסיבה שלא אומרים י"ג מידות של רחמים בלילה, כי הלילה הוא זמן שליטת הדינים, וכשאומר י"ג מדות של רחמים, הוא כמו שמתנגח איתם בזמן שליטתם, וכאילו נכנס בגבולם, ונמצא שמקלקל יותר ממה שמתקן. ואין ראייה מליל כיפור שאומרים בו סליחות וי"ג מדות של רחמים, כי בלילה הקדוש הזה ישנה התעוררות גדולה של רחמים, והוא מבחינת "וְלִלְיָה כִּיֹּם יָאִיר כְּהַשְׁכֵּה פְּאוּרָה". ומזה למדנו עוד הלכה, על ציבור שהמתינו למנין לתפילת מנחה, ועד שהגיע העשירי, ועד שסיימו את החזרה, הגיע צאת הכוכבים, לא יאמרו תחנון וי"ג מדות, כיון שהלילה הוא זמן שליטת הדינים. אבל אם סיימו את החזרה כשעדיין בין השמשות, יגידו תחנון וי"ג מדות כרגיל, כי לא גרע מכל ספק דרבנן שהולכים להקל, ובין השמשות הוא ספק יום ספק לילה. וזו גם הסיבה, שאף על פי שרבנו הא"י היה מקפיד לתת צדקה לגבאי לפני תפילת שחרית ולפני תפילת מנחה, וכמו שאמרה הגמרא בבבא

בספרו "סדר היום" (סדר תפילת ערבית במוצאי שבת) שכתב כך: כל ענין שתקנו חז"ל או גאונים אחרונים, ישתדל האדם לעשות כל מאמצי כוחו ויכולתו לקיים אותו ענין, בין מתפללות, בין מתחנונים, בין מכל דבר שיהיה. ולא יתגדל בעיני לומר, אני תורתי אומנותי ומה לי עם אלו העניינים, כי לכל אחד יש לו ענין וסגולה בפני עצמו, ומה שמועילה התפילה לא יועיל הלימוד, ומה שיועיל הלימוד לא תועיל התפילה, ושניהם כאחד טובים, וצריך לאחוז מזה וגם מזה אל תנח ירך. ולא יאמר החכם או הדיין למה אבטל למודי מלהשתתף עמהם, והרי תלמוד תורה כנגד כולם, שיתפללו המה ואני על משמרת אעמודה, אעסוק בלימודי, וה' חפץ במעשי יותר ממעשיהם. חלילה לבעל נפש שיאמר כדברים האלה, כי לא כל העיתים שווים, הלימוד הוא טוב ויפה ואין למעלה ממנו והוא כנגד הכל, אבל יש עיתים וזמנים שצריך להתעצם בתפילה, וזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד.

לרגל המצב, כל שכן שצריך להתחזק בסליחות

ד. וכל שכן בתקופה שאנחנו נמצאים בה, ובעוונות הרבים כבר חצי שנה שהנגיף הזה 'עורך משתולל בעמי', 'כי רבים חללים הפילה וְעַצְמֵי כָּל הָרִיגָה' (משלי ז כו), רק בארץ ישראל היו בכל יום כ-2,000 חולים מאומתים, השם יצילנו, וכמה משפחות בעוונות 'שבת משוש ליבם נהפך לאבל מחולם'. וכמה אנשים שהיו תקופה ארוכה בלי הכרה, נמצאים עדיין בשיקום ובקושי מדדים ברגליהם. וכמה כאלו שאבד להם חוש הטעם והריח, ועד היום אוכלים ושותים ולא מרגישים שום טעם, ולא מריחים כלום. לכן אדרבה ואדרבה צריכים אנו להוסיף ולהרבות עוד ועוד בתפילות וסליחות ותחנונים לבורא עולם שיאמר די לצרותינו, וכמו שכתב עוד שם בסדר היום: **וכשיש חס ושלוש שום צרה לרבים, צריך לבקש להם ישועה מאת השם יתברך בתפילות ובתחנונים, ויותר מוטל הדבר הזה על החכמים ועל היודעים לעתור ולרצות, שיבקשו רחמים על עם השם, וכל שכן לזקני העם ושופטיו שהם מגינים על הדור, וצריכים הם להיות לפני העם לבקש מפני ה' בתענית ובדמעה ברינה ותחינה עד שירחמו מן השמים, ואין להם לעסוק בלימודם כי אם לפקח על עסקי רבים, ואין לך פיקוח גדול מזה.** ואל יאמר להקטין עצמו, מה אני מה חיי להתפלל על עצמי, וכל שכן על אחרים, כי זו אינה טענה, ואין ראוי להימנע עצמו מפני כך, כי לו הונח שהוא אינו חשוב להתפלל 'הן אל כביר לא ימאס', וכיון שהוא משתתף עם הצבור על כל פנים לא תשוב תפילתו ריקם, ובודאי תעשה פירות. ולא עוד אלא שכיון ששיתף את עצמו עם הציבור, יזכה גם לראות בנחמת ציבור. ע"ש. לכן גם בחורי הישיבות ותלמידי חכמים העוסקים בתורה יאמרו את הסליחות.

סליחות בצהרי היום

ה. רק שהטוב ביותר שיאמרו בזמן שבלאו הכי הם ערים, וכגון בהפסקת צהרים או בשעה האחרונה של הלימוד כולל וכיוצא בזה, שאז אין בזה שום חשש של שיבוש הזמנים שתתגבר עליהם העייפות בלימוד ובשאר היום, וכמו שכתב מרן זצ"ל (חז"ע ימים נוראים עמוד ט) שמה שהעיד החיד"א (לעיל אות א) על אותם גדולי עולם שהיו ממעטים מלימודם בחודש אלול בשביל אמירת סליחות ותחנונים, זה בגלל שהם היו רגילים בכל השנה להשכים קום בעוד לילה ולעסוק בתורה, רק שעכשיו הם שינו קצת את הסדרים, ובמקום ללמוד הם אמרו סליחות ותחנונים, לכן אלה שרגילים בכך כל השנה, בודאי שככה ראוי להם לעשות ולומר את הסליחות באשמורת הבוקר.³ אבל

למציאות של היום שיש אור חשמל, ורגילים לישון מאוחר יותר, ולא כמו בזמנם שכולם היו ישנים מוקדם בתחילת הלילה, וממילא בקלות היו קמים בעוד לילה. לכן אם האברכים ובחורי הישיבות ישכימו באשמורת, עיינו הרואות שהם עייפים ביום, ומתנמנמים בלימודם, ותורתם חלילה נעשית קרעים קרעים, כמו שדרשה הגמרא (סנהדרין ע"א ע"א) בפסוק (משלי כג כא): "וְקָרְעִים תִּלְבֹּשׁ נֹמֶה". לכן עדיף שילמדו היטב וישקדו על התורה בכוחות רעננים ומחודשים מידי יום, ויקפידו לומר את הסליחות בזמנים אחרים שבלאו הכי הם ערים.

מרן אמר סליחות בצהריים

ו. גם ראיתי בספר ימים נוראים (יחזקאל דעת עמוד ח) שהביא הגאון רבי דוד יוסף שליט"א מעשה שהיה אתו בשנת תשל"ט שהיה מוסר שיעור באיזה בית כנסת, וכשנודע לו שחלק גדול מהציבור לא אומרים סליחות כי קשה להם לקום מוקדם כל כך, שאל את מרן זצ"ל על זה, ואמר לו שייציע להם לומר סליחות בכל יום אחר הצהריים לפני תפילת מנחה, ואם ישכימו, מרן בעצמו יבוא ויעלה שליח ציבור. וכך היה שבמשך כמה שנים מרן אמר איתם סליחות מידי יום ביומו בחודש אלול קודם תפילת מנחה. ואמר מרן שככה נכון להנהיג גם בכללים לומר סליחות בצהריים, ולא יצטרכו האברכים לקום באשמורת הבוקר והיו עייפים כל היום, וכן המנהג כולל "יחזקאל דעת" במשך שנים.

סליחות לפני מנחה או אחרי מנחה

ז. והנה במה שאמר מרן זצ"ל שהסליחות יהיו לפני תפילת מנחה, וכך כתב גם בחזון עובדיה (ימים נוראים עמוד ז), יש להבהיר בזה נקודה אחת פשוטה וברורה לעניות דעתי. כי שם מרן נשאל, לכאורה כיון דקיימא לן (ברכות נ"א ע"ב) "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם", אם כן תפילת מנחה היא תדיר בכל יום לעומת הסליחות שהם בסך הכל כשלושים יום בשנה, וכיון שתדיר קודם, אם כן נתפלל מנחה קודם ואחר כך נאמר סליחות? ותירץ הרב, על פי השאגת אריה שהכלל של תדיר קודם, שייך דוקא בששניהם שווים כמו שתי מצוות, אז תדיר קודם, אבל אם אחד הוא דבר מצוה והשני הוא רשות או מנהג, לא שייך בזה דין קדימה. ולכן כאן שהסליחות הם לא חובה ממש אלא מנהג, לא שייך לומר בזה תדיר קודם. ואף על פי שדברי השאגת אריה לא מוסכמים לכל הדעות, ואם כן עדיין נאמר שתדיר קודם ויתפללו מנחה קודם הסליחות? מכל מקום כיון שמצוה להתפלל מנחה עם דמדומי חמה (ברכות כ"ט ע"ב), וגם האר"י ז"ל היה נזהר מאד שלא להתפלל מנחה אלא סמוך לשקיעת החמה, לכן עדיף יותר לאחר את תפילת מנחה סמוך לשקיעת החמה. ע"ש. ומי שמתבונן בדברים רואה, שלפי השאגת אריה באמת אין נפקא מינה בשני דברים של מצוה ורשות, מה להקדים למה, כי בעיקרון הוא רק בא לומר שאין בזה את הדין שתדיר קודם דוקא, ויעשה מה שלבו חפץ, אם ירצה יקדים את המצוה, ואם ירצה יקדים את הרשות. רק שמרן זצ"ל אומר, כיון שבאים לפנינו תפילת מנחה וסליחות, ויש לנו ענין להרוויח את תפילת מנחה עם דמדומי חמה, כמבואר בגמרא וכמו שנהג האר"י ז"ל, לכן הנכון להקדים את הסליחות ואחר כך להתפלל מנחה. אבל ציבור שקובעים למשל להתאסף בשעה 4 או 5 לסליחות ומנחה, בודאי שאין שום ענין שיאמרו את הסליחות דוקא לפני מנחה, שהרי בלאו הכי הם לא יתפללו מנחה עם דמדומי חמה.⁴ ואדרבה עדיף להם להתפלל מנחה קודם, כי סוף סוף אולי גם בדבר מצוה ורשות אומרים תדיר קודם.

⁴ ולכן גם אנחנו בסייעתא דשמיא נהגנו במשך כמה שנים במסגרת השיעור שלנו בכל ערב, להתפלל מנחה ואחר כך לומר סליחות ואחר כך שיעור תורה. ויש שהקשו עלי ממה שכתב מרן בחזון עובדיה הנ"ל בהלכה למעלה, שאותם שלא קמים באשמורת יאמרו סליחות קודם תפילת שחרית או קודם תפילת מנחה, והרי אתה עושה הכל על פי הוראות מרן זצ"ל, ומרן הראשון לציון שליט"א מעיד עליו בהסכמות על החבורות "בהלכה ובאגדה" שאתה "הולך בדרכי ההלכתית של מרן זצ"ל ולא זז מפסקיו ימין או שמאל, בין להקל ובין להחמיר", ואיך אתה מתפלל מנחה ואחר כך סליחות?! אבל במחילה מכבודם, הם לא קראו את הנימוקים של מרן למטה במקורות, וכמו שבארנו, שאין דעת מרן להקדים את הסליחות למנחה, אלא רק כשרוצים להרוויח מנחה עם דמדומי חמה, אבל במקרה שבלאו הכי לא נרוויח את זה, או שיש ענין להקדים את מנחה, כי יש אנשים שמתפללים מנחה בעבודה ועכשיו הם באים לסליחות ושיעור, ואם תעשה סליחות, מנחה ושיעור, אתה תוקע אותם באמצע, אבל כשמנחה קודם, עד שאנחנו נתפלל, בינתיים הם

³ וגם היום אפשר למצוא אברכים יקרים כאלו שלומדים כל השנה בכללים מסודרים של חצות לילה, ולומדים מחצות עד הבוקר, כמבואר בזהר הקדוש (תחילת פרשת פנחס) על מעלה זו, דברים נפלאים, מחזקים שעושים חשק. ואני הקטן זוכר על עצמי, לפני כמה שנים כשהייתי גר בביתר עילית, מצאתי את שאהבה נפשי כולל אברכים בירושלים עיר הקודש עם חברותא מיוחדת ממני, ראש ישר ואמיתי, שהיה שווה בשבילו לנסוע חוץ לעיר, והיייתי יוצא בבוקר וחוזר לבית בערב לערך בשעה 8, וכיון שהנסיעה הייתה מתישה אותי, הייתי הולך לישון בשעה 9, וקם בשעה 3, 2, והלימוד של שעות אלו, היו מעין עולם הבא, כל בני הבית נמים את שנתם, אין הפרעות, אין טלפונים, ישוב הדעת שאין כמוהו. אז הבנתי היטב את דברי הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פ"ג ה"א) שאף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "וְהָיְתָה בּוֹ יְמֵי וְלַיְלָה", מכל מקום אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. וכן אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב יט): "קוֹמֵי רִנֵּי בְּלַיְלָה". ע"ש.

וכל שכן במקרה שחוששים שאם יאמרו סליחות קודם, יכולים להימשך ועד שיסיימו יהיה כבר סמוך מדי לשקיעה, ויש חשש שיפססו את הזמן של מנחה כהוגן ובנחת, שבדאי יקדימו להתפלל מנחה ואחר כך יאמרו סליחות. וכמבואר בגמרא ברכות (כט ע"ב) שאף על פי שישנה מעלה להתפלל מנחה עם דמדומי חמה, בכל זאת חכמי ארץ ישראל קיללו את הדוחה את התפילה כל כך לרגע האחרון, כי יש חשש שמא תיטרף השעה ויפסיד זמנה לגמרי.

סליחות מהבית מערוצי הקודש

ח. ואברכים רבים השוקדים על לימודם ועוסקים בתורה בכל לילה עד שעה 1, 2⁵, ישתדלו מאוד לומר סליחות בחצות לילה, כי אין חשש שזה יפריע להם למשך היום, שהרי בלאו הכי הם ערים בשעות אלו בכל לילה. ואברכים שרגילים ללמוד כל לילה עד חצות, ואומרים תיקון חצות והולכים לישון, ועכשיו הם חוששים שאם ילכו בחצות לבית הכנסת לומר סליחות, יהיו עייפים למחרת, היום שברוך השם מצויים ערוצי הקודש שמעבירים את הסליחות בכל לילה, אם משיבת "אור החיים" של הגאון רבי ראובן אלבז שליט"א או ממקומות אחרים, אז אין הכי נמי שישב בביתו במקום לימודו, בצורה רצינית עם ספר סליחות, ויאמר איתם את הסליחות עד "אלקיני שבשמים". ואחר כך ילך לישון לחיים טובים ולשלום, וכמובן גם שלא יוותר על תיקון חצות, כמו שכתבו החיד"א (ברכי יוסף סימן תקפא ס"ק א) ועוד שמעלת תיקון חצות גדולה מסליחות, ואשריו ואשרי חלקו שזוכה גם לזה וגם לזה.

המדד לסליחות, היכן הוא מתעורר יותר

ט. עוד דבר כדאי להדגיש ולהבהיר, גם אדם שיש בכוחו לקום באשמורת וזה לא מפריע לו למשך היום, אבל אם הוא מתחבר יותר לאמירת הסליחות הנאמרים בצהריים, מכל מיני סיבות שהן, וכגון שבסליחות שבאשמורת, הציבור עייפים ואומרים את הסליחות ב'קול ענות חלושה', ואילו בצהרי היום כולם ערניים ואומרים את הסליחות ב'קול ענות גבורה'. או שבצהריים יש ציבור גדול, ו'רָבָב עַם הַדָּרַת מִלֵּךְ', וכולם עונים בהתעוררות של קדושה, באופן שהוא מתעורר יותר לתשובה ולפשפש במעשיו. או שהחזן בצהריים אומר את הסליחות מתוך כוונה ובנחת וקולו חנון, באופן ששובר את לבו, בבחינת (תהלים נא יט): "לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְפָה אֲלֵקִים לֹא תִבְזֶה", אז בודאי שיאמר בצהריים ולא באשמורת הבוקר. כי כל המעלה של אמירת הסליחות באשמורת, היא דוקא כשהכל שווה, אבל הא לאו הכי, יאמר בזמן ובמקום שמתעורר לתשובה יותר, שהרי "טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות שלא בכוונה" (שר"ע ס"א ס"ד), וכל שכן בסליחות שכל מטרתם להכניע את הלבבות ולהתעורר לתשובה, ואם חלילה הוא לא מרגיש התעוררות במקום שנמצא, הרי העיקר חסר מן הספר.

לא להזניח את העיקר

י. עוד נקודה חשובה שצריך לשים לב אליה בעיקר אותם שקמים מוקדם בבוקר לאמירת הסליחות, שחלילה לא יזניחו את העיקר ויתפסו את הטפל, כי אין ספק שהתפילה היא העיקר ודבר שבחובה מידי יום ביומו, ופעמים שמחמת עייפותם חלילה מקיימים בעצמם "וְתִרְדְּמָה נִפְלְאָה עַל אֲבָרָם" ונרדמים עם התפילין. וכבר מרן החיד"א בספרו עבודת הקודש (מורה באצבע אות רמה) הזהיר על זה, שלא בשביל אמירת הסליחות, יתפלל תפילה שלא כהוגן, כי אז יצא שכרו בהפסדו, וטוב לו להתפלל כהוגן ולא יאמר סליחות. כי זה עיקר העבודה לשמור על העיקר ולהוסיף, ולא חלילה לזלזל בעיקר ולקיים את התוספת. ומצוי לפעמים במקומות שאומרים סליחות לפני

יספיקו לבוא בנחת. וכן היינו מרוויחים אברכים יקרים שרוצים להשתתף עמנו והם מתפללים מנחה בכלל בצהריים, ומסתדר להם לבוא בדיוק בצאתם מהכולל. ולכן בודאי שבכל כיוצא בזה, אין ענין להתעקש דוקא ולומר את הסליחות קודם, אלא יקדימו את מנחה, וזה פשוט וברור לכל מבין.

וזכרנו לפני כעשרים שנה, הודיע מרן זצ"ל בשיעורו במוצאי שבת שתתקיים עצרת ענק של תפילה ב"כותל המערב" אחר הצהריים, ומרן זצ"ל הגיע ואמר להתפלל קודם מנחה, ואחר כך לומר את הסליחות. ועיין בש"ת יחווה דעת (חלק א סימן מו) שסיים מרן בהערה: "וכן ראיתי אנשים מיראי ה' וחושבי שמו שנהוגים לומר באלול סליחות

שחרית, ובגלל שהציבור ממהרים לצאת לעבודה וכיוצא, כי אחר מעט את זמן התפילה בגלל הסליחות, אז חוטפים את אמירת הקרבנות והפסוקי דזמרה, והרי זה פלא, הלוא אדרבה ואדרבה כל הקרבנות שאנחנו אומרים בתפילה, זה בשביל מחילת העוונות, כמו שהגמרא אומרת במסכת תענית (כו ע"ב): אלמלא מעמדות, דהיינו הקרבנות, לא נתקיימו שמים וארץ. כי הקרבנות מכפרים על העוונות של עם ישראל, ואם אין קרבנות שיכפרו, חלילה אין תקומה לעם ישראל, וממילא אין שמים וארץ, כי השמים והארץ עומדים וקיימים רק בזכות עם ישראל. ולכן אברהם אבינו מאהבתו אלינו חשש שחלילה לא יהיה מה שיכפר על עם ישראל, ושאל את הקב"ה (בראשית טו ח): "בַּיָּמָה אֲדַע כִּי אֵינְךָ שָׂוָה?" כמו שאומרת הגמרא: אמר אברהם, רבונו של עולם! שמא ישראל חוטאים לפניך, ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר לו: לאו. אמר לפניו: רבונו של עולם, הודיעני, במה אירשנה? כלומר, תלמד אותי איזה דבר שאני ילמד אותם שיכפר להם על העוונות. אמר לו: "קָחָה לִי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלֶּשׁ וְתֹר וְגֹזֶל", כלומר יקריבו קרבנות לפני ואני מוחל להם. אמר לפניו: רבונו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים, מה תהא עליהם, מה יכפר להם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, שבזמן שקוראים לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם. נמצא שעצם אמירת הקרבנות מכפרת על העוונות. ואם כן על אחת כמה וכמה שאנחנו צריכים להקפיד על קריאתם בימים אלו יותר מכל השנה, שהרי אלו ימים שאנחנו מבקשים "סליחות" מהקב"ה, וממילא אנחנו זקוקים לסליחה ומחילה וכפרה על העוונות.

טוב מעט בכוונה, מהרבות שלא בכוונה

יא. גם ישימו לב שלא למהר בפסוקי דזמרה, שכבר כתב מרן בשלחן ערוך (סימן נא ס"ח): "אין אומרים הזמירות במרוצה, כי אם בנחת". וכתב המשנה ברורה: ולא ידלג שום תיבה ולא יבלע, אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות. ומפליאים דבריו החדים של הרמב"ם (תשובות סימן רסא) שכתב: קריאת הברכות או הזמירות בחיפזון ומהירות, הרי היא טעות גמורה, ומי שאינו מוכיח החזנים על זאת, חוטא. משום שכל אלו הסוגים של עבודת השם בדיבור, אין הכוונה אלא שיחשבו בהם כשיאמרום, ויכוון אומרם את לבו, וידע שעם אדון כל העולם מדבר בהם, בין שביקש ממנו או יודה לו וישבחהו או יתאר פעליו וחסדיו או יתאר נפלאותיו בברואיו ויכולתו. וכיצד מותר למהר בזה ולהסיח הדעת ממה שנאמר!! ומי שאינו יודע מה הוא אומר ואינו מבינו, הרי הוא כמו התוכי והשוטה החוזרים על המילים שבני האדם לימדום. ע"כ. ואם ממהרים בפסוקי דזמרה בגלל הסליחות, חלילה יצא שכרם בהפסדם, שתופסים את הטפל ומזניחים את העיקר. וכבר מאז ומתמיד היו דברים כאלו, כמו שמספר בספר חסידים (סימן רנו), שחכם אחד ראה בני אדם שמושכים בפיוטים ואילו בפסוקי דזמרה ממהרים, והוכיח אותם שהרי הפסוקים הם היסוד, וחלילה שיהיו הפיוטים עיקר, ואילו הפסוקים שנאמרו ברוח הקודש יהיו טפל. לכן על כל ציבור לתת את דעתם שהתפילה שהיא העיקר, תאמר כהוגן, ולא יכשלו חלילה בדברי הגמרא בברכות (ו ע"ב) על הפסוק (תהלים יב ט): "כָּרַם זֵלוֹת לִבִּי אֲדָם", אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. ובספר חסידים (שם) מספר, שפעם אמרו סליחות בהשכמה, ובסיום הסליחות יצא אחד מהקהל מבית הכנסת לחוץ, ולא אמר עם הקהל פסוקי דזמרה, אמר לו זקן אחד, למה אתה לא אומר פסוקי דזמרה? אמר לו, כי את זה בכל יום אני אומר. אמר לו עליך נאמר (משלי כח ט): "מִסְכֵּר אֶזְנֹו מִשְׁמַע תּוֹרָה גַם תִּפְלֹתוֹ תוֹעֲבָה", כי פסוקי דזמרה ברוח הקודש נאמרו, ואילו הסליחות תקנו אותם

לפני תפילת מנחה. ויש להם על מה שיסמוכו". ומשמע שאדרבה הרוצה להתפלל מנחה קודם לפני הסליחות, עושה יותר טוב.

⁵ וכדברי הגמרא במסכת בבא בתרא (י ע"א) על הפסוק (תהלים יז טו): "אֲנִי בִצְדָק אֶחְזָק פְּנִי, אֲשַׁבֵּעַ בְּהִקְיֵי תִמְוֹנָתְךָ", אלו תלמידי חכמים שמנדיים שינה מעיניהם בעולם הזה, הקב"ה משביעם מזיו השכינה לעולם הבא. ולא רק הם זוכים אלא גם נשותיהן זוכות כיון שמשייכות להן, וכמו שדרשה הגמרא במסכת כתובות (טב ע"א) מהפסוק (תהלים קכו ב): "שׂוֹאֵן לִכְסֵי מִשְׁכִּימֵי קוֹם מֵאַחֲרֵי שְׁבֵת אִכְלֵי לֶחֶם הַעֲצִיבִים בָּן? תֵּן לִידִידוֹ שְׂנֵא", אמר רב יצחק, אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדות שינה מעיניהם בעולם הזה עד שיחזרו בעליהן מבית המדרש, ובאות לחיי העולם הבא.

חודש אלול - ימי רחמים ורצון ולא ימי דין

יג. וכיון שארבעים יום האחרונים, מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים, היו ימים של רחמים ורצון על עם ישראל, זה הטעם שבני ספרד נהגו לומר סליחות ותחנונים בכל הימים האלו, כי זו השעה שהוכשרה לכך, שכל שנה חוזרת אותה הארה כבימי קדם, ושערי סייעתא דשמיא נפתחים בימים אלו לכל המעוניין להתקרב. וכמו שדרשו דורשי רשומות, אלול ראשי תיבות (שיר השירים ג): "אָנִי לְדוֹדִי דוֹדִי לִי", שזה מראה על חיבה וקרבה של הקב"ה אלינו ואנחנו אליו. כי כל השנה הקב"ה הוא בבחינת "אבא", אבל בימים אלו הוא בבחינת "דוד". ו"יחי ההבדל" בין אבא לדוד... למשל, כשמגיע הדוד מאמריקה הוא מביא אתו מתנות ומחלק לכולם, גם אם הוא יודע שאחד הילדים לא התנהג הכי יפה, הוא דוד הוא נותן. אבל אבא כשרואה ילד שלא התנהג טוב, הוא לא נותן לו. הקב"ה בימים אלו מתנהג איתנו כמו דוד, יותר בסלחנות, יותר בפיוס, יותר בריצוי. **לחודש אלול לא קוראים ימי דין, אלא ימי רחמים ורצון, חודש הרחמים והסליחות**, כי הקב"ה ישתבח שמו בחודש זה מתרצה אלינו ביותר, מחבב אותנו, מתחבר אלינו. לכן עלינו לנצל את הימים האלו ולהתקרב כמה שיותר, כי הקרבה בימים אלו קלה יותר מכל השנה, כי ימינו פשוטה לקבל שבים, וכל שכן בעשרת ימי תשובה שהם עלית על כולנה, כמו שדרשה הגמרא בראש השנה (יח ע"א) מהפסוק (ישעיה נה ו): "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ, קְרָאֵהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב", אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ה"ו): "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת מיד, שנאמר "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ".

אופן אמירת הסליחות

יד. נקודה הכי חשובה, אחרי שאדם בחר לו את הזמן והמקום הנכון ביותר לאמירת הסליחות ששם הוא חושב שיותר יתחזק, צריך לשים לב שהעיקר שיאמרו הסליחות בנחת, בהכנעה ובהתבוננות במילים שאנחנו מוציאים בפה, כי רק על ידי כך הסליחות ישפיעו עלינו להתעורר לפשפש ולתקן את מעשינו, אבל אם חלילה כל מחשבתנו תהיה במנגינה לבד, ולא נתבונן בעיקר, לא נשיג את המטרה. והרי אחד הדברים שאנחנו מתוודים ביום כיפור "על חטא שחטאנו לפניך ביודי פה", דהיינו שאמרנו את הוידוי בפה בלבד, בלי כוונה ומחשבה, באופן שהראש והמוח היו במקום אחר. ואני זוכר עוד מלפני 35 שנה, שהיינו זוכים לומר את הסליחות במוצאי שבתות בחודש אלול, לאחר שיעורו של מרן זצ"ל, ומרן עצמו היה מחזן את כל הסליחות, באיזו נעימות, איזו תחינה שאין כדוגמתה. ולפני י"ג מדות, איך היה מפיט ומסלסל, בכל "עננו" ו"מחי ומסי" בנחת ובהתבוננות, ואפילו בקדיש האחרון, היה מסלסל בכל שבוע כמנגינת הפיוט "המבורך", שאומרים בראש השנה. הייתי זוכה לעמוד ממש על יד מרן בכל הסליחות, ומתבונן בו בזכוכית מגדלת על כל צעד ושעל. ופעם שמעתי מהגאון רבי אליהו בר שלום שליט"א, רבה של בת ים, ששאל את ר' משה חבושה, למה הוא מאריך ומפיט בסליחות? וענה לו, שמרן אמר לו, שסליחות הנאמרות בפחות משעה, אינן סליחות. ואולי גם זו הסיבה שמרן היה אומר את התחינה "למען אלוקי..." בכל חודש אלול, ולא רק בעשרת ימי תשובה כמו שכתוב בסידורים. כי המנגינה שלה עם המילים המיוחדות שבה, שוברות ומכניעות ומעוררות את הלב לתשובה, שזה בעצם עיקר הסליחות לפשפש במעשינו, ולחזור בתשובה, ולהוסיף מצוות ומעשים טובים.

כמבואר בגמרא ראש השנה (ט ע"ב), אלא אם כן נדחק לומר שבאותה שנה בדיוק, היה חודש אלול מלא [30 יום], ואז מ-א' אלול עד יום כיפור, יוצא בדיוק 40 יום.

8 התוספות (ב"ק פ"ב ע"א) כתבו, שירד משה ב' בתשרי ובאותו יום נתרצה המקום לישראל, שנאמר (במדבר יד ט): "וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי בְּדַבְרְךָ", ולפיכך נקבע לסליחה וכפרה לדורות. אבל זה מעניין, כי הפסוק הזה נאמר בפרשת שלח לך, לאחר חטא המרגלים, שכעס הקב"ה ואמר למשה: "אֲכַנּוּ בְּדַבְרְךָ וְאֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אִתְּךָ לְגוֹי גְדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ". ואז משה התחנן להקב"ה וטען: "וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם... מִבְּלַתִּי לְכַלֵּת ה' לְהִבְיֵא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֶם בְּמִדְבָּר... סָלַח נָא לְעוֹן הָעָם הַזֶּה...". ועל זה עונה לו הקב"ה: "וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי בְּדַבְרְךָ". ומה זה קשור למחילה על חטא העגל? וצריך לומר שתפסו התוספות לשון של סליחה מושאל, אבל באמת לא דוקא.

החכמים. ובדרך כלל אם יש חכם במקום שמנהיג את הציבור, אז הוא רואה איך לכוון את הדברים, ואם הזמן מצומצם, ידלגו על קטעים מסוימים בסליחות, כמו תחינות מסוימות שהוספו באיזה סידורים, וכן "אם אפס", "בזכרי על משכבי" ועוד, לפי הזמן והפנאי. והעיקר שאת מה שאומרים, יאמרו בנחת ובתחנונים, כי טוב מעט בכוונה, מהרבות שלא בכוונה. וכתב המשנה ברורה, שאם הוא אנוס ולא יכול להאריך, המעט תחנונים שאומר בכוונה, נחשב לפני השם יתברך כמו הרבה בכוונה, כי "אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון לבו לשמים" (ברכות ה ע"ב). ועל ידי כך, יאמרו את התפילה מתחילתה ועד סופה, מילה במילה, ולא יצא חלילה שכרם בהפסדם.

סדר העליות של משה רבנו להר סיני

יב. והנה הטעם שאנחנו בני ספרד נוהגים לומר סליחות מתחילת חודש אלול, מבואר יפה בסדר עולם רבה [המיוחס לתנא רבי יוסי בן חלפתא] ששם סיכם את כל שלשת הפעמים שעלה משה רבנו להר סיני, וכל פעם שהה שם ארבעים יום וארבעים לילה, כי מי שיסתכל בפסוקים בתורה, לא יבין כל כך בקלות מתי משה רבנו עלה, וכמה זמן שהה, כי חלק מענין זה מובא בפרשת משפטים לאחר מתן תורה, וחלק בפרשת כי תשא לאחר מעשה העגל, וחלק בפרשת עקב כשמשה רבנו חוזר לעם ישראל על המאורעות שהיו במדבר. ובסדר עולם הוא מבאר את השתלשלות העניינים כמין חומר: לאחר מתן תורה ביום ז' בסיון, ציוה הקב"ה את משה לעלות להר סיני כדי שילמד את התורה מפיו, כמו שנאמר בפרשת משפטים (שמות כד טו): "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיְכַסֵּהוּ עָנָן אֶת הָהָר... וַיָּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר, וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהַר אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה". בגמרא הארבעים יום, טעו עם ישראל בחשבון וכשראו שבושש משה לבוא, ומעשה שטן הראה להם את מיטתו של משה מרחפת באוויר, חשבו שהוא מת, ובעוונות הלכו ועשו את העגל. ולמחרת כשירד משה עם הלוחות בדיוק ביום הארבעים שזה יוצא "ז' תמוז, ראה את העגל והמחולות, כעס עליהם ושבר את הלוחות, כי אמר אין טעם לתת תורה לישראל משומדים עובדי עבודה זרה. למחרת ב"ח בתמוז עלה שוב להר סיני, כדי לבקש מחילה מהקב"ה, כמו שנאמר בפרשת כי תשא (שמות לב ו): "וַיְהִי מִמַּחֲרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם, אַתֶּם חָטְאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה, וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה' אוֹלִי אֲכַפְּרָה בְּעַד חֲטֹאתֵכֶם". ושהה שם שוב ארבעים יום וארבעים לילה, כמו שכתוב בפרשת עקב שכאשר הוכיח את עם ישראל על כל מה שחטאו במדבר, והוכיח אותם גם על מעשה העגל, כתוב (דברים ט יח): "וְאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' פְּרָאשָׁנָה אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לָחֵם לֹא אֲכַלְתִּי וַיִּמַּם לֹא שְׁתִּיתִי, עַל כֵּן חָטְאתֶכֶם אֲשֶׁר חָטְאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ". לאחר שעברו ארבעים יום שהם נגמרים בכ"ט לחודש אב, עולה משה רבנו שוב למחרת בראש חודש אלול למשך עוד ארבעים יום, כמו שנאמר (דברים יא): "בְּעֵת הַהוּא אָמַר ה' אֵלַי פְּסַל לְךָ שְׁנֵי לוחֹת אֲבָנִים פְּרָאשָׁנִים וַעֲלֶה אֵלַי הָהָר... וְאָנֹכִי עֹמְדִתִּי בְּהַר פִּימִים הָרְאשִׁימִים אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בְּפַעַם הַהוּא לֹא אָבָה ה' הִשְׁחִיתֶךָ". וממה שנאמר "פִּימִים הָרְאשִׁימִים", משמע שכמו שהארבעים יום הראשונים היו ברצון, שהרי עדיין לא עשו את העגל, כך הארבעים יום האחרונים היו ברצון, וכשירד בסוף הארבעים יום שהם נגמרים בדיוק בעשירי בתשרי - יום הכיפורים, בישר להם שהקב"ה התרצה והסכים לבקשתו של משה רבנו שביקש (שמות לד ט): "וְסַלַּחְתָּ לְעֹגֹנֵנוּ וְלִחְטָאתֵנוּ וְנִחַלְתָּנוּ". ואז קבע הקב"ה את היום הזה ליום מחילה וסליחה לדורות, כמו שנאמר (ויקרא טז לז): "וַיְהִי־תָהּ זֹאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל בְּגֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חֲטֹאתֵם אַחַת בְּשָׁנָה".

6 מעניין שבסדר עולם כתוב שמשה ירד בכ"ח באב, ועלה למחרת בכ"ט באב, וירד ביום הכיפורים. וזה תלוי, אם חודש תמוז היה מלא, ואם חודש אב היה מלא. אחר כך ראיתי תוספות בבבא קמא (פ"ב ע"א) שהביאו בשם סדר עולם, שבכ"ט באב ירד משה לפסול הלוחות, ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י' בתשרי ונתרצה המקום. ע"ש.

7 ולפי זה צריך לומר שמה שאמרנו שמשה עלה להר סיני בראש חודש אלול, היינו ב-א' דראש חודש שהוא ל' אב, כי רק ככה נגמרים הארבעים יום בדיוק ב-ב' בתשרי. כי אם נאמר שעלה ב-א' אלול ממש, אם כן נמצא שעד כיפור, יעברו רק שלושים ותשעה ימים, וחסר יום אחד מארבעים, כי מן הסתם חודש אלול חסר [29 ימים]